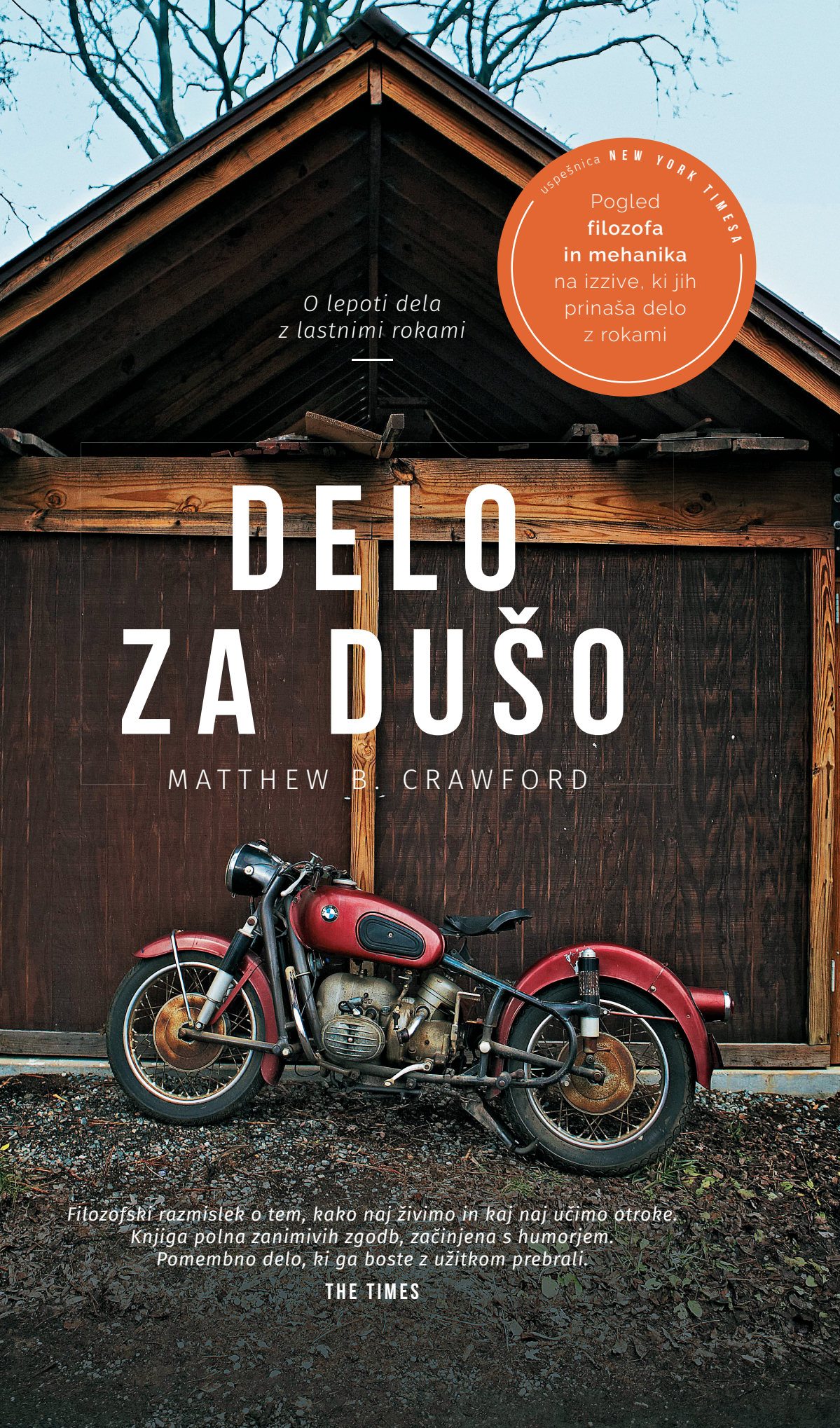
uspešnica NEW YORK TIMESA
Pogled filozofa in mehanika na izzive, ki jih prinaša delo z rokami
O lepoti dela z lastnimi rokami
DELO ZA DUŠO
MATTHEW B. CRAWFORD
Filozofski razmislek o tem, kako naj živimo in kaj naj učimo otroke. Knjiga polna zanimivih zgodb, začinjena s humorjem. Pomembno delo, ki ga boste z užitkom prebrali.
THE TIMES

MATTHEW B. CRAWFORD
Delo za dušo
O lepoti dela z lastnimi rokami

MATTHEW B. CRAWFORD

Delo za dušo

DRUŽINA 2019

Matthew B. Crawford
DELO ZA DUŠO
O lepoti dela z lastnimi rokami

Naslov izvirnika: Shop Class as Soulcraft, An Inquiry into the Value of Work
© izvirnika: Matthew B. Crawford, 2009
Vse pravice pridržane, vključno s pravico reproduciranja. Delo je izšlo v sodelovanju s Penguin Press, podzaložbo skupine Penguin Publishing Group, ki je del Penguin Random House LLC.
© za slovensko izdajo: Družina d. o. o., 2019

Prevod: Jure Potokar
Jezikovni pregled: Mateja Komel Snoj
Risbe: Thomas van Auken
Fotografija na naslovnici: Robert Adamo
Oblikovanje naslovnice: Lucia Jerman
Grafična priprava: Tadej Pirnovar
Izdala in založila: Družina d. o. o.
Odgovarja: Tone Rode
Tiskano v Sloveniji
Prva izdaja
Naklada: 800 izvodov
Ljubljana 2019

Vse informacije o knjigah založbe Družina
najdete na spletni strani: **www.druzina.si**

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

334.712
331.54

CRAWFORD, Matthew
Delo za dušo : o lepoti dela z lastnimi rokami / Matthew B. Crawford ; [prevod Jure Potokar ; risbe Thomas van Auken]. - Ljubljana : Družina, 2019

Prevod dela: Shop class as soulcraft

ISBN 978-961-04-0553-5

298983680

Uvod

Kdor išče dober rabljen obdelovalni stroj, bi moral govoriti z Noelom Dempseyjem, trgovcem iz Richmonda v Virginiji. Noelovo natrpano skladišče je polno kovinskih stružnic, vrtalnih strojev in namiznih krožnih žag, in pokaže se, da je nekoč večina stala v šolah. E-bay je preplavljen s podobno opremo, prav tako iz šol. Večina teh stvari že petnajst let kroži na trgu rabljene opreme; v devetdesetih letih prejšnjega stoletja se je začelo dogajati, da je tehniški pouk postal stvar preteklosti, ko so šolniki dijake pripravljali na to, da bi postali »učenci z znanjem«.

Izginjanje orodja iz našega javnega izobraževanja je prvi korak k splošnejši nevednosti o svetu ročnih izdelkov, v katerem živimo. Dejansko se je zadnja leta razvila tehniška kultura, katere cilj je »prikriti delovanje«, tako da so mnogi pripomočki, na katere se vsak dan zanašamo, postali nedostopni za neposreden pregled. Odprite dandanes motorni pokrov nekaterih avtomobilov (zlasti nemških), pa se bo motor zdel malce podoben bleščečemu brezobličnemu obelisku, ki je tako očaral praljudi v uvodnem prizoru filma *2001: Odiseja v vesolju*. Pravzaprav je pod pokrovom še en pokrov. Ta vsiljiva prikritost ima različne oblike. Vijaki, ki držijo skupaj drobne naprave, zdaj pogosto zahtevajo ezoterične izvijače, ki niso splošno na voljo, očitno zato, da bi radovednim ali jeznim preprečili pregledati drobovje. Nasprotno se bodo starejši bralci spomnili, da so Searsovi katalogi do pred nekaj desetletji vključevali povečane risbe delov in konceptualne sheme za vse pripomočke in številno drugo tehnično blago. Preprosto samoumevno je bilo, da potrošnik zahteva tako informacijo.

Zdi se, da nazadovanje uporabe orodja napoveduje spremembo odnosa do naših stvari: smo bolj pasivni in bolj odvi-

sni. In res je manj priložnosti za takšen pogum, kot je potreben, kadar vzamemo stvari v svoje roke, naj jih popravimo ali izdelamo. Kar so navadni ljudje nekoč izdelali, zdaj kupijo; in kar so nekoč sami popravili, zdaj v celoti zamenjajo ali za popravilo pokličejo strokovnjaka, čigar strokovno popravilo pogosto obsega zamenjavo celotnega sistema, ker je odpovedal kakšen droben sestavni del.

V tej knjigi bi se rad zavzel za ideal, ki je brezčasen, vendar dandanes komaj še najde svoje mesto: za ročno spretnost in odnos, ki ga imamo do izdelanega, materialnega sveta. Od nas se niti v vlogi delavcev niti v vlogi potrošnikov ne pričakuje, da bomo uporabljali tako sposobnost, vsaj od večine ne, in že samo s predlogom, da bi jo razvijali, tvegam porog tistih, ki se imajo za najpreudarnejše: preudaren ekonomist bo izpostavil »oportunitetne stroške« zapravljanja časa za izdelavo tega, kar je mogoče kupiti, in preudaren vzgojitelj bo rekel, da je neodgovorno vzgajati mlade za obrti, ki jih nekako pooseblјajo s službami iz preteklosti. Toda morda bi si lahko vzeli odmor za premislek, kako preudarne so pravzaprav te domneve in ali ni ravno nasprotno, da izhajajo iz nekakšne čudne vrste idealizma, takega, ki mlade vztrajno usmerja k najbolj pošastnim vrstam dela.

Okoli leta 1985 so se začeli pojavljati članki z naslovi, kot sta »Poletna tehnološka revolucija« in »Priprava otrok na visoko tehnologijo in globalno prihodnost«. Seveda v ameriškem futurizmu ni nič novega. Novo je povezovanje futurizma s tem, kar bi lahko poimenovali »virtualizem«: predstava o prihodnosti, v kateri nekako zapustimo materialno resničnost in odplavamo proti popolnoma informacijski ekonomiji. Novi pa vendar tudi ne tako novi – že petdeset let nam zagotavljajo, da smo namenjeni v »poindustrijsko družbo«. Medtem ko so proizvodne službe do moteče stopnje vsekakor zapustile našo domovino, jih ročne obrti niso. Če morate postaviti ploščad ali popraviti avto, vam Kitajci ne morejo pomagati, ker so pač na Kitajskem. In v resnici imamo kronično pomanjkanje delovne sile tako v gradbeništvu kot v avtomehaniki. Kljub temu je kategorija strokovnjakov obrti in proizvodnjo v mislih pogosto tlačila skupaj med »modre ovratnike« in jim najavljala rekviem. Pred

kratkim je to splošno mnenje začelo kazati znamenja razpok; leta 2006 se je *Wall Street Journal* vprašal, ali »strokovno [ročno] delo ne postaja ena izmed redkih varnih poti v dobro življenje«.

Ta knjiga se manj ukvarja z ekonomijo, kot se z *izkušnjo* izdelovanja in popravljanja stvari. Prav tako bi rad upošteval, kaj je na kocki, kadar take izkušnje izginejo iz našega skupnega življenja. Kako to vpliva na možnosti za polni razvoj človeštva? Ali uporaba orodja ustreza neki trajni potrebi naše narave? Zagovarjati ponovno gojenje ročnih spretnosti me postavlja v nasprotje z določenimi teorijami, povezanimi z delom in potrošnjo, zato je ta knjiga delno kulturna polemika. Razjasniti hočem izvore in torej pretresti tiste domneve, ki nas zaslepijo, da svojo naraščajočo ročno brezdelnost jemljemo kot neizbežno oziroma celo zaželeno.

Pogosto se bom skliceval na svoje delovne izkušnje, nazadnje kot mehanika za motocikle. Ko vidim motocikel, ki z lastno močjo zapušča mojo delavnico več dni potem, ko je tja prispel na prikolici tovornjaka, nenadoma ne čutim več utrujenosti, četudi sem ves dan stal na betonskih tleh. Zdi se mi, da skozi vizir čelade vidim kotiček nasmeha na obrazu tipa, ki svojega motocikla nekaj časa ni vozil. Pomaham mu. Vem, da z eno roko na plinu in z drugo na sklopki ne more pomahati nazaj. Vendar slišim njegov pozdrav v glasnem »brruMMM! brum-brum« živahnega plina, ki hvaležno narašča. Ta zvok me veseli in vem, da veseli tudi njega. To je ventrilokvistov pogovor z mehaničnim glasom in njegovo bistvo je: »Ja!«

Sveženj gotovine v mojem žepu daje drugačen občutek kot čeki, ki sem jih unovčeval v prejšnjih službah. Po doktoratu iz politične filozofije na University of Chicago sem sprejel službo izvršnega direktorja washingtonskega »možganskega trusta«. Kar naprej sem bil utrujen in, iskreno rečeno, nisem videl logike, za kaj so me sploh plačevali – kakšne otipljive dobrine ali koristne nasvete sem komurkoli ponujal? Ta občutek nekoristnosti je vzbujal malodušje. Plača je bila dobra, vendar se je zares zdela kot *nadomestilo*, in po petih mesecih sem dal odpoved in odprl delavnico za motocikle. Prav mogoče, da nisem najprimernejši za pisarniško delo. Toda dvomim, da je v tem

smislu na meni kaj nenavadnega. Svoje zgodbe tu ne ponujam zato, ker bi mislil, da je nenavadna, ampak bolj zato, ker domnevam, da je precej pogosta. Želim biti pravičen do intuicij, ki jih imajo mnogi, ki pa uživajo kaj malo javnega spoštovanja. Knjiga je nastala iz poskusa, da bi razumel večji občutek napora in sposobnosti, ki sem ju vedno občutil ob opravljanju ročnega dela, v primerjavi z drugimi službami, ki so bile uradno priznane kot »delo znanja«. Morda najbolj presenetljivo, ročno delo se mi pogosto zdi *intelektualno* privlačnejše. Ta knjiga je poskus, da bi razumeli, zakaj je tako.

Moji primeri izvirajo večinoma iz mehaničnih popravil oziroma gradbenih obrti, ker sem z njimi seznanjen (včasih sem delal kot električar), vendar verjamem, da lahko argumenti, ki jih ponujam, pojasnijo tudi druge vrste dela. Po naključju je večina likov, ki se pojavljajo v tej knjigi, moških, vendar sem prepričan, da ne bodo ženske nič manj kot moški prepoznale privlačnosti otipljivega dela, ki je neposredno uporabno.

Dovolite mi izreči besedo o tem, kaj ta knjiga *ni*. Hočem se izogniti takemu misticizmu, ki se pripisuje »spretnosti«, medtem ko bi bil rad pravičen do resničnih zadovoljstev, ki jih ponuja. Ne bom govoril o japonskih izdelovalcih mečev ali o čem podobnem in na splošno raje uporabljam izraz »obrt« kot »rokodelstvo«, da poudarim vsakdanjo naravo svoje teme (čeprav pri razlikovanju ne bom dosleden). V primerjavi z vsakim pravim rokodelstvom so moje spretnosti slabe, torej nimam nikakršne podlage za govorjenje o višji duhovnosti, ki domnevno izhaja iz brezhibno prilegajočega se zatiča ali česarkoli že. Po približni delovni formuli bi lahko rekli, da rokodelstvo kot ideal poskrbi za standarde, da pa v ekonomiji množične potrošnje, kot je naša, obrtnik pooseblja ekonomsko vzdržen način življenja, tak, ki je splošno dosegljiv in ponuja številna podobna zadovoljstva, ki jih povezujemo z rokodelstvom. Poleg tega si rokodelca predstavljamo, kot da dela v udobni delavnici, medtem ko mora obrtnik na pot in se plaziti pod hišami, plezati na drogove in poskrbeti, da stvari nekoga drugega delujejo. Rad bi se torej izognil žlahtnim podobam ročnega dela, ki jih včasih uporabljajo intelektualci. Prav tako me komaj zanimajo koprneče predstave o »preprostejšem« življenju, ki je nekako pristnejše

oziroma bolj demokratično pogumno, ker je »delavsko«. V resnici hočem rehabilitirati dober glas obrti kot dela, ki ga je vredno izbrati, vendar to počnem v okviru svojih lastnih izkušenj, za katere ugotavljam, da jih ne krasijo nobeni tako tehtni kulturni ideali. Težko da je katerikoli človek, s katerim sem delal kot električar ali mehanik, ustrezal običajni podobi »modrega ovratnika«. Kar precej je bilo ekscentrikov – beguncev iz kakšnega bolj omejujočega življenja. Nekateri so, tako kot jaz, prihajali na delo in z njega odhajali, kakor so jim narekovale okoliščine.

Knjiga izpostavlja uveljavljen skupek argumentov v korist dela, ki je pomembno, ker je resnično uporabno. Prav tako raziskuje to, kar bi lahko imenovali etika vzdrževanja in popravljanja, in pri tem upam, da bo nagovorila tiste, za katere je malo verjetno, da bi se v obrt spustili poklicno, vendar želijo, da bi se lahko vsaj delno zanesli nase – takrat, ko to zahteva osredotočen spopad z našimi materialnimi stvarmi. Zdaj raje vidimo, da nas naše stvari ne motijo. Zakaj na primer nekateri trenutni Mercedesovi modeli nimajo merilne palice za olje? Kakšna je privlačnost tega, da smo razbremenjeni vpletanja v svoje stvari? To temeljno vprašanje potrošniške družbe se navezuje na nekatera temeljna vprašanja o delu, kajti ko naši pripomočki postajajo manj vsiljivi, postajajo hkrati tudi bolj zapleteni. Kako je na primer neizprosno zapletanje avtomobilov in motociklov spremenilo službe tistih, ki jih servisirajo? Pogosto slišimo o potrebi po »dopolnilnem izobraževanju« delovne sile, da ohranja stik s tehnološkimi spremembami. Ugotavljam, da je ustreznejše vprašanje: kakšne vrste osebnost potrebuje človek kot mehanik v enaindvajsetem stoletju, da je strpen do plasti elektronskega sranja, ki se kopiči na motorjih?

Kar sledi, je poskus zarisati zemljevid prekrivajočih se območij, ki jih opisujeta frazi »pomembno delo« in »zanašanje nase«. Oba ideala sta povezana s *prizadevanjem za individualno delovanje*, za katerega ugotavljam, da je prav v središču sodobnega življenja. Kadar opazujemo svoje življenje skozi optiko tega prizadevanja, nam izostri določene izkušnje. Kot delavci in tudi kot potrošniki čutimo, da se gibljemo po kanalih, ki jih od daleč projicirajo velike brezosebne sile. Skrbi nas, da postajamo neumnej-

ši, in začenjamo se spraševati, ali priti do ustreznega intelektualnega *razumevanja* sveta ne pomeni, da ga doumemo v nekakšnem dobesednem in dejavnem smislu.

Nekateri ljudje se odzovejo tako, da se naučijo gojiti svojo zelenjavo. Obstajajo celo poročila o ljudeh, ki redijo kokoši na strehah newyorških stanovanjskih poslopij. Ti novi kmetovalci pravijo, da občutijo globoko zadovoljstvo, ker obnavljajo bolj neposreden odnos do hrane, ki jo jedo. Drugi se lotijo pletenja in so ponosni, ko nosijo oblačila, ki so jih izdelali sami. Hišna ekonomija naših babic je nenadoma nekaj najmodernejšega – zakaj naj bi bilo tako?

V težkih ekonomskih časih hočemo biti varčni. Varčnost zahteva določeno mero zanašanja na svoje lastne sile – sposobnost, da skrbimo za svoje stvari. Toda zdi se, da se je obnovljeno zanimanje za zanašanje nase pojavilo pred prividom težkih časov. Varčnost je morda samo drobna ekonomska racionalizacija gibanja, ki resnično ustreza globlji potrebi: hočemo čutiti, da je naš svet razumljiv, tako da smo lahko odgovorni zanj. Zdi se, da to zahteva, da vir svojih stvari pripeljemo bliže domu. Mnogi ljudje skušajo obnoviti vidno polje, ki je v bistvu človeške velikosti, in se osvobodijo odvisnosti od prikritih sil globalne ekonomije.

Rad bi preučil, ali je to močno hrepenenje po odgovornosti, ki ga mnogi ljudje doživljajo v domačem življenju, morda (delno) odgovorno za spremembe v svetu dela, kjer je izkušnja posameznega učinka postala varljiva. Tisti, ki delajo v pisarni, pogosto čutijo, da njihovi službi kljub širjenju izmišljenih meril, ki jih morajo izpolniti, manjka takih objektivnih standardov, ki jih daje na primer tesarjeva libela, posledica pa je nekaj samovoljnosti pri deljenju zaslug in krivde. Zaradi vzpona »timskega dela« je težko priti na sled individualni odgovornosti, in to je direktorjem, ki se zdaj pojavljajo v podobi terapevtov ali življenjskih vodnikov, omogočilo, da so lahko na različne načine manipulirali z delavci. Sami direktorji naseljujejo begajočo psihično pokrajino in so zaskrbljeni zaradi nejasnih imperativov, na katere morajo odgovarjati. Študentje univerz hodijo na razgovore za službo kot delavci z znanjem in ugotavljajo, da jih korporativni delodajalci nikoli ne vprašajo po oce-

nah in jim je malo mar, kaj je njihov glavni študijski predmet. Čutijo, da se od njih ne zahteva znanja, ampak da predvsem predstavljajo določeno vrsto osebnosti, priljudno všečnost. Je vse njihovo trdo delo v šoli nekako namenjeno samo razkazovanju – njihova vstopnica za Potemkinovo meritokracijo? Zdi se, da obstaja neskladje med obliko in vsebino, pa tudi naraščajoč občutek, da je uradna zgodba, ki si jo pripovedujemo o delu, nekako lažna.

Čas je primeren, da se pomudimo ob tem nelagodju, namesto da ga zavračamo. Ko to pišem, je obseg ekonomske krize še vedno negotov; lahko se pokaže, da je šlo zgolj za motnjo, ki bo kmalu pozabljena. Toda naj bo ta še tako kratka, doživljamo pravo krizo zaupanja v najuglednejše ustanove in poklice. To ponuja priložnost, da premislimo nekatere temeljne predpostavke. Vprašanje, kakšna je videti dobra služba – kakšne vrste delo je varno, hkrati pa tudi vredno spoštovanja –, je zdaj bolj odprto, kot je dolgo bilo. Zlasti Wall Street je izgubil svoj sijaj kot cilj pametnih in ambicioznih mladih ljudi. Iz trenutne zmede idealov in begajočih kariernih upanj se bo morda šele pojavilo mirno spoznanje, da je produktivno delo temelj vsakega razvoja. Metadelo trgovanja s presežki, pobranimi od dela drugih ljudi, se nenadoma zdi to, kar tudi je, in znova je mogoče izreči misel: »Pustite mi biti koristen.«

Nazaj k osnovam torej. Pokrov je razpokan. Čas je, da ga odtrgamo, pogledamo neposredno v notranji ustroj in začnemo stvari popravljati sami.

1
Kratko vprašanje o uporabnih veščinah

[V] šolah ustvarjamo za svoje otroke umetna okolja znanja, za katera vedo, da so izmišljena in ne zaslužijo njihove popolne pozornosti in sodelovanja ... Brez priložnosti, da bi se učili z rokami, ostaja svet abstrakten in oddaljen, strast do učenja pa se ne bo razvila.

DOUG STOWE, MODROST ROK (BLOG), 16. oktober 2006

Tom Hull na gimnaziji Marshfield v Coos Bayu v Oregonu poučuje varjenje, strojno obdelavo kovin, avtomehaniko, obdelavo pločevine in risanje z računalnikom. Je tudi predsednik oregonskih tehnoloških pedagogov. Če ga vprašamo po trenutnem stanju njegovega poklica, pove, da je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je prišlo do izrazitega pospeševanja računalniške pismenosti, veliko šol odpravilo programe učnih delavnic. Da so kupili nove računalnike, so skrčili število izbirnih predmetov. Kot tarča je bila še posebno privlačna delavnica: draga je in potencialno nevarna. Poleg tega, kakor pravi Hull, »v učno delavnico ne moreš stlačiti petdesetih dijakov hkrati, kot jih lahko na uro telesne vzgoje«. V Kaliforniji je po poročanju Kalifornijske zveze industrijskega in tehnološkega

izobraževanja od srede osemdesetih let prejšnjega stoletja izginilo tri četrtine gimnazijskih programov učnih delavnic.[1] V Severni Karolini, na Floridi in v Kaliforniji se trudijo delavnice oživiti, toda najti ljudi, ki so sposobni poučevati, je vse teže. »Imamo generacijo dijakov, ki znajo odgovarjati na standardizirane teste, znana dejstva, vendar ne znajo narediti nič,« pravi Jim Aschwanden, izvršni direktor Kalifornijske zveze kmetijskih učiteljev.[2]

Medtem ljudje iz obrti nenehno vpijejo, da ne morejo najti delavcev. Mrtvilo so delno rešili lokalni kolidži, ki ponujajo program delavnic. Tom Thompson iz oregonskega ministrstva za izobraževanje pravi, da obstaja nezanesljiv dokaz, ki nakazuje, da so eden izmed najhitreje rastočih delov študirajočih na lokalnih kolidžih ljudje, ki že imajo univerzitetno diplomo in se znova vpišejo, da bi dobili tržno zanimivo obrtno znanje. Obstajajo tudi tržno naravnane šole, kot sta Universal Technical Institute in Wyoming Technical Institute, ki privabljata študente iz vse Amerike. Na obeh diplomira okoli petindevetdeset odstotkov študentov in približno osemindevetdeset odstotkov teh, ki diplomirajo, dobi službo prej kot leto dni po diplomi.

Hull razpošilja četrtletno poročilo diplomantom svojih delavniških programov. Podoben je almanahu iz 19. stoletja, kombinacija uporabnih informacij in intelektualnih vprašanj, pa tudi zgledov človeškega napredka. Poročilo vsebuje delavniške nasvete (na primer pametne načine spenjanja predmetov nepravilnih oblik pri pripravi na varjenje), knjižne ocene, zastranitve o estetiki in zgodbe o uspehu, v katerih prikaže kariere svojih nekdanjih študentov. V zadnji številki je bil to Kyle Cox, varilec in izdelovalec pri podjetju Tarheel Aluminium. Hull je naletel na svojega nekdanjega študenta, ko je v charlestonskih dokih izdeloval popolnoma aluminijasto plovno zabijalo za pilote. Cox pravi, da se delo spreminja vsak dan in da mu to pri njem najbolj ugaja. Prav tako mu je všeč, da je »koristen za svet«.

Hull je v eni svojih zadnjih kolumn razmišljal o Fibonaccijevem zaporedju, neskončnemu nizu števil, katerih sosednja para se približujeta vrednosti zlatega števila, ki ga najdemo vsepovsod v naravi. Hull je zapisal, da »niz prikazuje tudi človeške

značilnosti, ker razmerje ni neposredno dosegljivo, ampak se mu vse bolj približujemo, pa ne po kakšni enakomerni strmini, ampak s *samopopravljajočo oscilacijo* glede na idealno vrednost. Zdi se, da to pooseblja nekakšno ponavljajočo se samokritiko v luči nekega ideala, ki ni nikoli popolnoma dosegljiv, v skladu s katerim rokodelec napreduje s svojo spretnostjo. Daš najboljše, učiš se z napak in naslednjič se nekoliko bolj približaš podobi, s katero si v svoji glavi začel. Hull ima očitno humanistični pogled na to, kar imenuje »kariera v tehniškem izobraževanju«, in igra pomembno vlogo v življenju svojih študentov. Pravi, da je njegovo delo delavniškega učitelja »najboljša služba, kar si jih lahko zamišlja«.

Mnogim pedagogom se zdi, da jih njihovo delo izpolnjuje. Ali pri uporabnih spretnostih obstaja kaj, kar še posebno vzbuja tako privrženost? Človek namreč dobi občutek, da Hull misli, da študente ne usmerja samo v preživljanje, ampak v nekakšen izčrpnejši pogled na to, kakšno je videti dobro življenje.

Duševna zadovoljstva ob ročnem delu

Kot električarjev pomočnik sem začel delati kmalu po štirinajstem letu. Takrat nisem hodil v šolo in sem redno delal do petnajstega leta, potem pa obrt z naraščajočimi odgovornostmi vzdrževal čez poletje, medtem ko sem bil v gimnaziji in na kolidžu.[3] Ko z diplomo iz fizike nisem mogel dobiti dela, sem bil vesel, da sem imel nekaj, k čemer sem se lahko vrnil, in v Santa Barbari sem začel delati samostojno.

Nikoli nisem nehal uživati v trenutku ob koncu naloge, ko sem vklopil stikalo. »In bila je svetloba.« Učinek mojega dela so lahko videli vsi, torej je bila moja sposobnost resnična, opazili so jo tudi drugi; imela je družbeno veljavo. Včasih me je utišal pogled na šop vodnikov, ki so vstopali v veliko razdelilno ploščo industrijske napeljave, zvitih v zgnetene tekoče zavoje z različnimi odvodi, ki so se nekako vsi končali na isti ravni. To je bila spretnost, ki je tako zelo presegala moje sposobnosti, da sem se počutil kot v navzočnosti kakšnega genija, in človek, ki je zvijal vodnike, si je ob svojem delu gotovo zamišljal trenutek priznanja. Ker sem delal v stanovanjih in pri lažjih industrijskih napeljavah, se je večina mojega dela skrivala v zidovih.

Kljub temu sem bil ponosen, ker sem izpolnjeval estetske zahteve spretnih inštalacij. Morda jih bo nekega dne videl drug električar. Tudi če jih ne bo, sem čutil odgovornost, da se izboljšujem. Oziroma drugače, da izboljšujem stvar samo – za spretnost pravijo, da preprosto pomeni željo nekaj narediti dobro. Če je temeljno zadovoljstvo s tem bistveno in osebno, kljub temu pride tudi do nekakšnega samorazkazovanja. Kakor piše filozof Alexandre Kojève:

> *Človek, ki dela, prepoznava svoj izdelek v svetu, ki ga je njegovo delo v resnici spremenilo: prepoznava se v njem, v njem vidi svojo človeško resničnost, v njem drugim razkriva in razodeva objektivno resničnost svoje človeškosti, prvotno abstraktne in povsem subjektivne ideje, ki jo ima o sebi.*[4]

Za zadovoljstva ob tem, da se z ročno spretnostjo konkretno izkažemo v svetu, je bilo znano, da človeka utišajo in pomirijo. Zdi se, da ga razbremenijo potrebe po tem, da bi ponujal klepetave *interpretacije* samega sebe, da bi upravičil svojo vrednost. Preprosto lahko pokaže: poslopje stoji, avtomobilski motor zdaj teče, luči gorijo. Širokousti se fant, ker nima pravega učinka na svet. Obrtnik pa mora računati na nezmotljivo sodbo resničnosti, kjer njegovih napak ali pomanjkljivosti ni mogoče kar odmisliti. Njegov utemeljeni ponos je daleč od neupravičenega samoobčudovanja, ki ga bodo pedagogi kot po čarovniji izrekli učencem.

Mnogi ljudje bi se izraz »spretnost« obotavljali izreči za delo električarja in bi besedo prihranili za tiste, ki delajo natančnejše obdelane predmete. To se mi zdi upravičen zadržek in ne vidim potrebe, da bi mu ugovarjal.[5] Moje izkušnje z izdelovanjem obrtnih izdelkov so omejene na izkušnje s konjičkom, vendar jih je morda vredno navesti. Ljudje, ki sami izdelujejo pohištvo, vam bodo povedali, da je njihovo delo težko ekonomsko opravičiti, pa vendar vztrajajo. Skupni spomini, ki jih imamo na materialne spominke v svojem življenju in na njihovo ustvarjanje, so nekakšen stik tako z drugimi kot s pohištvom.

Nekoč sem izdelal mahagonijevo klubsko mizico, pri kateri nisem varčeval z materialom in trudom. Takrat nisem imel nobene neposredne možnosti, da bi postal oče, pa vendar sem si predstavljal otroka, ki bo dobil neizbrisne vtise o tej mizi in bo vedel, da jo je izdelal njegov oče. Predstavljal sem si, da se bo miza umaknila v ozadje prihodnjega življenja, napake v njeni izdelavi, pa tudi neizbežni madeži in praske, bodo v tolikšni meri postali struktura površine, da se bodo nanjo morda neopazno lepili spomini. Bolj bistveno je, kakor piše Hannah Arendt, da trajni predmeti, ki jih ustvarijo ljudje, »povečujejo domačnost sveta, njegovih običajev in navad v stiku med ljudmi in stvarmi, pa tudi med različnimi ljudmi«. »Resničnost in zanesljivost človeškega sveta temelji predvsem na dejstvu, da nas obdajajo stvari, ki so trajnejše od aktivnosti, s katero so bile ustvarjene, in potencialno celo trajnejše od življenja njihovih avtorjev.«[6]

Vse materialne stvari se spremenijo v prah, torej »trajnost« morda ni ravno ideja, ki bi jo tu izpostavljali. Moralni pomen dela, ki se spoprijema z materialnimi stvarmi, se morda skriva v preprostem dejstvu, da so take stvari zunaj jaza. Pralni stroj na primer gotovo obstaja, da bi ga uporabljali, toda v nasprotju s tistim, ki je pokvarjen, se moramo vprašati, *kaj* potrebuje. V takem trenutku tehnologija ni več sredstvo, s katerim širimo svojo oblast nad svetom, ampak žalitev za našo običajno samozatopljenost. Ker narcis nenehno išče samopotrditev, vidi vse kot podaljšek svoje volje, in torej samo približno razume svet predmetov kot nekaj neodvisnega. Nagnjen je k čarobnemu razmišljanju in zablodam o vsemogočnosti.[7] Po drugi strani se serviser postavi v službo drugih in popravlja stvari, od katerih so odvisni. Pri njegovem odnosu do predmetov gre za trdnejšo vrsto obvladovanja, temelječega na resničnem razumevanju. Prav zato njegovo delo hkrati kroti njegovo lahkotno fantazijo o obvladovanju, ki prežema sodobno kulturo. Serviser mora vsako nalogo začeti tako, da gre iz svoje glave in opazi stvari; skrbno mora pogledati bolehno napravo in ji prisluhniti.

Serviserja pokličemo, kadar je gladko delovanje našega sveta zmoteno, in v takih trenutkih zelo živo doživljamo svojo odvisnost od stvari, ki jih imamo navadno za samoumevne (na